

Elçin Rasim oğlu ƏHLİMANOV

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyasının magistrantı

E-mail: ehlimanovelcin619@gmail.com

MALİYYƏ BAZARLARINDA RİSKLƏRİN YARANMA SƏBƏBLƏRİ VƏ ƏSAS AMİLLƏR

Xülasə

Maliyyə bazarlarında risklərin yaranması iqtisadi, siyasi və institusional amillərin qarşılıqlı təsiri ilə bağlıdır. Bu risklər əsasən bazar iştirakçılarının qərarları, iqtisadi mühitdə baş verən dəyişikliklər və informasiya qeyri-bərabərliyi nəticəsində formalaşır. Maliyyə bazarlarında risklərin əsas yaranma səbəblərinə makroiqtisadi sabitliyin pozulması, inflyasiya səviyyəsinin artması, faiz dərəcələrinin dəyişməsi, valyuta məzənnələrinin qeyri-stabil olması və qlobal iqtisadi proseslər daxildir. Bununla yanaşı, maliyyə institutlarının idarəetmə mexanizmlərindəki çatışmazlıqlar, bazar iştirakçılarının qeyri-rasional qərarları və informasiya çatışmazlığı da risklərin artmasına səbəb olur. Siyasi qeyri-müəyyənlik, qanunvericilik dəyişiklikləri və geosiyasi hadisələr də maliyyə bazarlarının sabitliyinə mənfi təsir göstərə bilər. Ümumilikdə, maliyyə bazarlarında risklərin yaranma səbəbləri kompleks xarakter daşıyır və onların effektiv idarə olunması üçün iqtisadi göstəricilərin davamlı monitorinqi, risklərin qiymətləndirilməsi metodlarının tətbiqi və maliyyə institutlarında düzgün idarəetmə strategiyalarının formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: maliyyə, risk, bazar, kredit, faiz.

UOT: 336.76:330.131.7

JEL: G10, G32

DOI: <https://doi.org/10.54414/VWBO8920>

Giriş

Müasir iqtisadi sistemdə maliyyə bazarları kapitalın effektiv bölgüsünü təmin edən, investisiya fəaliyyətini stimullaşdıran və iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə töhfə verən əsas mexanizmlərdən biri hesab olunur. Maliyyə bazarları vasitəsilə sərbəst maliyyə vəsaitləri iqtisadiyyatda ehtiyac duyulan sahələrə yönəldilir, sahibkarların və müəssisələrin investisiya imkanları genişlənir və iqtisadi fəaliyyətin davamlılığı təmin edilir. Bu baxımdan maliyyə bazarlarının sabit və səmərəli fəaliyyət göstərməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Lakin maliyyə bazarlarının fəaliyyəti müxtəlif risk faktorları ilə müşayiət olunur. Bu risklər maliyyə alətlərinin qiymətlərində baş verən dəyişikliklər, iqtisadi və siyasi mühitdə yaranan qeyri-müəyyənlik, bazar iştirakçılarının davranışları və qlobal iqtisadi proseslərin təsiri nəticəsində meydana çıxır. Maliyyə bazarlarında risklərin mövcudluğu bazarın

ayrılmaz xüsusiyyətlərindən biridir və bu risklərin düzgün qiymətləndirilməsi və idarə olunması maliyyə sisteminin dayanıqlığı üçün mühüm rol oynayır.

Maliyyə bazarlarında risklərin yaranması bir çox amillərlə bağlıdır. Bunlara makroiqtisadi göstəricilərin dəyişməsi, inflyasiya səviyyəsinin artması, faiz dərəcələrinin dəyişməsi, valyuta məzənnələrində baş verən dalğalanmalar və beynəlxalq maliyyə bazarlarında baş verən proseslər daxildir. Bundan əlavə, maliyyə institutlarının fəaliyyətində idarəetmə problemləri, informasiya qeyri-bərabərliyi və bazar iştirakçılarının qeyri-rasional qərarları da risklərin yaranmasına səbəb olan mühüm amillər sırasındadır.

Qlobal iqtisadi inteqrasiya şəraitində maliyyə bazarları arasında əlaqələrin artması risklərin daha sürətlə yayılmasına şərait yaradır. Bir ölkədə baş verən maliyyə böhranı və ya iqtisadi qeyri-sabitlik digər ölkələrin maliyyə bazarlarına da təsir göstərə bilər. Bu

səbəbdən maliyyə bazarlarında risklərin səbəblərinin və əsas amillərinin öyrənilməsi, onların qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunması müasir iqtisadi tədqiqatların aktual istiqamətlərindən biri hesab olunur.

Beləliklə, maliyyə bazarlarında risklərin yaranma səbəblərinin və bu prosesə təsir edən əsas amillərin araşdırılması maliyyə sisteminin sabitliyinin təmin olunması, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadi inkişafın davamlılığının qorunması baxımından mühüm elmi və praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan mövzunun tədqiqi maliyyə bazarlarının fəaliyyət mexanizmlərinin daha dərindən öyrənilməsinə və risklərin idarə olunması sahəsində səmərəli yanaşmaların formalaşdırılmasına imkan yaradır.

Təhlil

Maliyyə bazarlarında risklərin yaranma səbəblərinin təhlili göstərir ki, bu risklər əsasən iqtisadi, institusional və psixoloji amillərin təsiri nəticəsində formalaşır. Maliyyə bazarları çoxsaylı iştirakçıların – bankların, investorların, dövlət qurumlarının və şirkətlərin fəaliyyət göstərdiyi mürəkkəb iqtisadi sistemdir. Bu sistemdə baş verən hər bir dəyişiklik bazarın ümumi sabitliyinə və risk səviyyəsinə birbaşa təsir edir [1, s.312].

İlk növbədə, makroiqtisadi amillər maliyyə bazarlarında risklərin yaranmasında mühüm rol oynayır. İnflyasiya səviyyəsinin artması, iqtisadi artım tempinin azalması, dövlət borcunun yüksəlməsi və büdcə kəsiri kimi faktorlar maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənliyin artmasına səbəb olur. Məsələn, inflyasiya səviyyəsi yüksəldikdə pulun alıcılıq qabiliyyəti azalır və bu da investisiya qərarlarına mənfi təsir göstərir. Nəticədə investorlar daha riskli və ya qeyri-sabit qərarlar qəbul edə bilirlər [2, s.362].

Digər mühüm amil faiz dərəcələrinin dəyişməsi ilə bağlıdır. Mərkəzi bankların pul-kredit siyasəti çərçivəsində faiz dərəcələrində etdiyi dəyişikliklər maliyyə bazarlarında aktivlərin qiymətlərinə və investisiya axınlarına təsir edir. Faiz dərəcələrinin artması kreditlərin bahalaşmasına və investisiya fəaliyyətinin

azalmasına səbəb olur. Bu isə maliyyə bazarlarında likvidlik problemləri və risklərin artması ilə nəticələnə bilər [3, s.56].

Valyuta məzənnələrində baş verən dəyişikliklər də maliyyə bazarlarında risklərin mühüm mənbələrindən biridir. Xüsusilə beynəlxalq ticarət və xarici investisiyalarla bağlı fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün valyuta riskləri böyük əhəmiyyət daşıyır. Milli valyutanın dəyərdən düşməsi və ya məzənnənin kəskin dəyişməsi maliyyə əməliyyatlarının nəticələrinə və şirkətlərin maliyyə vəziyyətinə mənfi təsir göstərə bilər [4, s.89].

Maliyyə bazarlarında risklərin yaranmasına təsir edən digər amil informasiya asimetriyasıdır. Bəzi bazar iştirakçılarının daha çox və ya daha dəqiq məlumatlara sahib olması bazarda qeyri-bərabər rəqabət şəraiti yaradır. Bu vəziyyət yanlış investisiya qərarlarının qəbul olunmasına və bazar qiymətlərinin real iqtisadi vəziyyəti tam əks etdirməməsinə səbəb ola bilər [5, s.121].

Bundan əlavə, siyasi və geosiyasi hadisələr də maliyyə bazarlarının sabitliyinə təsir edən mühüm risk amillərindən biridir. Siyasi qeyri-sabitlik, beynəlxalq münaqişələr, iqtisadi sanksiyalar və qanunvericilikdə baş verən dəyişikliklər maliyyə bazarlarında investorların etimadını azalda bilər. Bu isə kapital axınının azalmasına və maliyyə bazarlarında volatilliyin artmasına gətirib çıxarır [6, s.720].

Beləliklə, aparılan təhlil göstərir ki, maliyyə bazarlarında risklərin yaranması çoxsaylı amillərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində baş verir. Bu risklərin düzgün qiymətləndirilməsi və idarə olunması üçün iqtisadi göstəricilərin daimi monitorinqi, maliyyə institutlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və risklərin idarə olunması mexanizmlərinin gücləndirilməsi zəruri hesab olunur.

Cədvəl 1 də maliyyə bazarlarında risklərin yaranmasına səbəb olan əsas amillər sistemli şəkildə göstərilmişdir. Cədvəl 1-dən görüldüyü kimi, maliyyə bazarlarında risklərin formalaşması bir neçə əsas iqtisadi və institusional faktorlarla bağlıdır [7, s.700].

Cədvəl 1. Maliyyə bazarlarında risklərin yaranma səbəbləri və əsas amillər.

Risk amili	Qısa izah	Maliyyə bazarına təsiri
Makroiqtisadi qeyri-sabitlik	İqtisadi artımın azalması, büdcə kəsiri və iqtisadi böhranlar	İnvestisiya həcminin azalması və bazarda qeyri-müəyyənliyin artması
İnflyasiya səviyyəsinin artması	Pulun alıcılıq qabiliyyətinin azalması	Maliyyə aktivlərinin real dəyərinin azalması
Faiz dərəcələrinin dəyişməsi	Mərkəzi bankın pul-kredit siyasəti nəticəsində faizlərin artması və ya azalması	Kreditlərin bahalaşması və investisiya axınlarının dəyişməsi
Valyuta məzənnələrinin dəyişməsi	Milli valyutanın dəyərinin dəyişməsi	Xarici ticarət və investisiya əməliyyatlarında risklərin artması
İnformasiya asimetriyası	Bazar iştirakçılarının məlumatlara qeyri-bərabər çıxışı	Yanlış qərarlar və bazar qiymətlərində qeyri-stabil vəziyyət
Siyasi və geosiyasi risklər	Siyasi qeyri-sabitlik, münaqişələr və iqtisadi sanksiyalar	Investor etimadının azalması və kapital axınının zəifləməsi
Maliyyə institutlarında idarəetmə problemləri	Risk idarəetmə sistemlərinin zəif olması	Maliyyə böhranı və bazar sabitliyinin pozulması

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

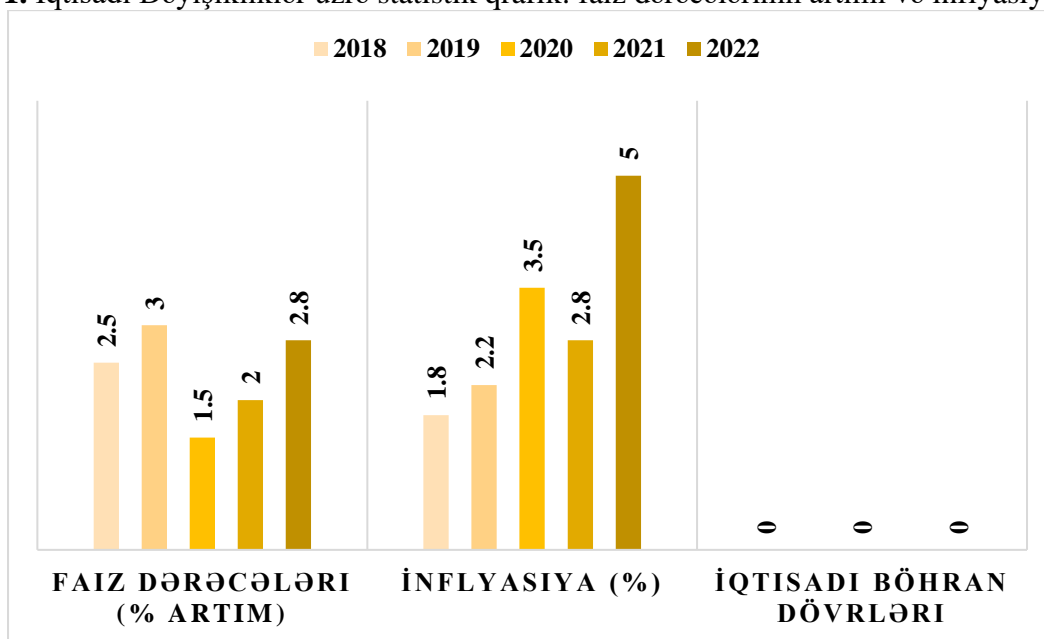
İlk olaraq makroiqtisadi qeyri-sabitlik maliyyə bazarlarının fəaliyyətinə ciddi təsir göstərir. İqtisadi artım tempinin azalması, büdcə kəsirinin artması və iqtisadi böhranlar investorların bazara olan etimadını azaldır və investisiya fəaliyyətinin zəifləməsinə səbəb olur. Bunun nəticəsində maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənlik və risk səviyyəsi yüksəlir [8, s.720].

Cədvəl 1 də qeyd olunan digər mühüm amil inflyasiya səviyyəsinin artmasıdır. İnflyasiya pul vəsaitlərinin alıcılıq qabiliyyətini azaldır və maliyyə aktivlərinin real

dəyərinin aşağı düşməsinə gətirib çıxarır. Bu isə investorların gəlirlilik gözləntilərinə mənfi təsir göstərərək maliyyə bazarlarında qeyri-sabitliyi artırır [9, s.768].

Faiz dərəcələrinin dəyişməsi də maliyyə bazarlarının risk səviyyəsinə birbaşa təsir edir. Mərkəzi bankın həyata keçirdiyi pul-kredit siyasəti nəticəsində faizlərin artması kreditlərin bahalaşmasına və investisiya aktivliyinin azalmasına səbəb ola bilər. Eyni zamanda faiz dərəcələrinin dəyişməsi maliyyə aktivlərinin qiymətlərində dalğalanmalar yaradır [10, s.688].

Qrafik 1. İqtisadi Dəyişikliklər üzrə statistik qrafik: faiz dərəcələrinin artımı və inflyasiya.

Mənbə: müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Valyuta məzənnələrinin dəyişməsi beynəlxalq maliyyə əməliyyatlarında mühüm risk mənbəyi hesab olunur. Milli valyutanın dəyərinin dəyişməsi xüsusilə xarici ticarətlə məşğul olan şirkətlər və beynəlxalq investorlar üçün əlavə maliyyə riskləri yaradır [11, s.29].

Bundan əlavə, informasiya asimmetriyası və maliyyə institutlarında idarəetmə problemləri də maliyyə bazarlarında risklərin artmasına səbəb olur. Bəzi bazar iştirakçılarının daha çox məlumat əldə etməsi bazarda qeyri-bərabər rəqabət mühiti yaradır və yanlış investisiya qərarlarının qəbul olunmasına gətirib çıxara bilər. Siyasi və geosiyasi hadisələr isə maliyyə bazarlarının sabitliyinə mənfi təsir göstərərək investorların bazara olan etimadını azalda bilər.

Qrafik 1, iqtisadi dəyişikliklər üzrə faiz dərəcələrinin artımını və inflyasiya göstəricilərini müqayisə edir. Mavi xətt faiz dərəcələrinin artımını, qırmızı xətt isə inflyasiyanı göstərir. Qrafik 1 də 2018-ci ildən 2022-ci ilə qədər olan illər üzrə hər iki amilin inkişafını müşahidə etmək mümkündür. Faiz dərəcələri zamanla müəyyən artım nümayiş etdirərkən, inflyasiya daha dəyişkən olmuşdur, xüsusilə 2020 və 2022-ci illərdə əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir. Qrafik 1, iqtisadi vəziyyətin stabil və qeyri-stabil dövrlərini izləmək, faiz və inflyasiya arasındakı əlaqəni və onların bazara təsirini anlamaq üçün faydalıdır [12, s.48].

Nəticə

Aparılan araşdırma göstərir ki, maliyyə bazarlarında risklərin yaranması iqtisadi sistemin təbii və qaçılmaz xüsusiyyətlərindən biridir. Maliyyə bazarlarının fəaliyyəti müxtəlif iqtisadi, siyasi və institusional amillərin təsiri altında formalaşır və bu amillər bazarda qeyri-müəyyənlik yaradır. Makroiqtisadi dəyişikliklər, inflyasiya səviyyəsi, faiz dərəcələri, valyuta məzənnələrinin dəyişməsi və siyasi proseslər maliyyə bazarlarında risklərin yaranmasına səbəb olan əsas faktorlar kimi çıxış edir.

Təhlil nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, maliyyə bazarlarında risklərin düzgün qiymətləndirilməsi və idarə olunması maliyyə sisteminin sabitliyinin təmin edilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Risklərin vaxtında müəyyən edilməsi və onların idarə

olunması mexanizmlərinin tətbiqi investorların etimadını artırır və bazarın daha sabit fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradır.

Bununla yanaşı, maliyyə institutlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, effektiv risk idarəetmə sistemlərinin tətbiqi və iqtisadi siyasətin düzgün həyata keçirilməsi maliyyə bazarlarında risklərin mənfi təsirlərinin azaldılmasına kömək edir. Ümumilikdə, maliyyə bazarlarında risklərin səbəblərinin və əsas amillərinin araşdırılması iqtisadi sabitliyin qorunması və maliyyə bazarlarının səmərəli fəaliyyətinin təmin olunması baxımından böyük elmi və praktiki əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abbasov A.B., Həsənov R.T. Maliyyə bazarları. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2013, 312 s.
2. Məmmədov Z.F. Bank işi və maliyyə bazarları. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı, 2018, 368 s.
3. Əliyev R.H. Azərbaycanda maliyyə bazarlarının inkişaf xüsusiyyətləri və risklərin idarə olunması. İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika jurnalı, 2016;2(3):45–56.
4. Quliyev T.A. Maliyyə bazarlarında risklərin qiymətləndirilməsi və idarə olunması mexanizmləri. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Elmi Xəbərləri, 2017;5(1):78–89.
5. Hüseynov S.M. Qlobal maliyyə bazarlarında risklərin idarə olunması problemləri. İqtisadiyyat və idarəetmə jurnalı, 2020;4(2):112–121.
6. Mishkin F.S. The economics of money, banking and financial markets (12th ed.). Pearson Education, 2019, 720 p.
7. Fabozzi F.J., Modigliani F., Ferri M. Foundations of financial markets and institutions (4th ed.). Pearson, 2010, 700 p.
8. Hull J.C. Risk management and financial institutions (5th ed.). Wiley, 2018, 720 p.
9. Saunders A., Cornett M.M. Financial institutions management: A risk management approach (10th ed.). McGraw-Hill Education, 2019, 768 p.

10. Rejda G.E., McNamara M. Principles of risk management and insurance (13th ed.). Pearson Education, 2017, 688 p.
11. Allen F., Carletti E. Systemic risk and macroprudential regulation. Annual Review of Financial Economics, 2013;5(1):1–29.
12. Stulz R.M. Risk management failures: What are they and when do they happen? Journal of Applied Corporate Finance, 2015;27(1):39–48.

Elchin Rasim AHLIMANOV

Master's student at Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations

CAUSES AND MAIN FACTORS OF RISKS IN FINANCIAL MARKETS

Summary

The emergence of risks in financial markets is associated with the interaction of economic, political and institutional factors. These risks are mainly formed as a result of decisions of market participants, changes in the economic environment and information asymmetry. The main causes of risks in financial markets include macroeconomic instability, increased inflation, changes in interest rates, unstable exchange rates and global economic processes. In addition, shortcomings in the management mechanisms of financial institutions, irrational decisions of market participants and lack of information also lead to an increase in risks. Political uncertainty, legislative changes and geopolitical events can also negatively affect the stability of financial markets. In general, the causes of risks in financial markets are complex and for their effective management, continuous monitoring of economic indicators, application of risk assessment methods and formation of correct management strategies in financial institutions are of great importance.

Keywords: finance, risk, market, credit, interest.

Эльчин Расим АХЛИМАНОВ

Азербайджанская академия труда и социальных отношений

ПРИЧИНЫ И ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РИСКОВ НА ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ

Резюме

Возникновение рисков на финансовых рынках связано с взаимодействием экономических, политических и институциональных факторов. Эти риски формируются главным образом в результате решений участников рынка, изменений экономической среды и информационной асимметрии. К основным причинам рисков на финансовых рынках относятся макроэкономическая нестабильность, рост инфляции, изменения процентных ставок, нестабильные валютные курсы и глобальные экономические процессы. Кроме того, к увеличению рисков приводят недостатки в механизмах управления финансовых институтов, иррациональные решения участников рынка и недостаток информации. Политическая неопределенность, законодательные изменения и геополитические события также могут негативно влиять на стабильность финансовых рынков. В целом, причины рисков на финансовых рынках сложны, и для их эффективного управления большое значение имеют непрерывный мониторинг экономических показателей, применение методов оценки рисков и формирование правильных стратегий управления в финансовых институтах.

Ключевые слова: финансы, риск, рынок, кредит, процент.

Daxil olub: 07.04.2026